

ROCZNIKI HUMANISTYCZNE

Tom LXVI, zeszyt 5 – 2018

ZESZYT SPECJALNY / SPECIALE UITGAVE

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rh.2018.66.5s-19>

WILKEN ENGELBRECHT

EEN MERKWAARDIG GEVAL VAN ‘VERTAALPLAGIAAT’:
DE SERIE *1000 NEJKRÁSNĚJŠÍCH NOVELL*
*1000 SVĚTOVÝCH SPISOVATELŮ**

Abstract. In de jaren 1911–1915 introduceerde uitgever J. R. Vilímek in de serie *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů* [De 1000 beste novelles van 1000 wereldauteurs] het werk van verschillende Nederlandse en Vlaamse schrijvers bij het Tsjechische publiek — de beste voorbeelden zijn Herman Teirlinck en Stijn Streuvels. Elk bundeltje van de serie bevatte schrijvers uit verschillende gebieden, elke novelle werd voorafgegaan door een korte biografie van de auteur. Onder de vertalers treffen we bekende namen als Arnošt Procházka of Gabriele Kafková (de zuster van Franz Kafka) aan. De meeste Nederlandstalige werkjes waren echter al eerder gepubliceerd in 1910–1913 in de Franse serie *Les mille nouvelles nouvelles*. Niet alleen het concept maar ook de layout en vaak ook de introductietekstjes waren letterlijk uit het Frans overgenomen. In feite had de uitgever een soort plagiaat gepleegd, vooral als we bedenken dat het in Tsjechië sinds de tweede helft van de 19^e eeuw *good practice* was om rechtstreeks uit de brontaal te vertalen.

Trefwoorden: *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů*; Tsjechische vertaling; Nederlandse literatuur; Vlaamse literatuur; plagiaat; Vilímek.

Prof. dr. WILKEN ENGELBRECHT is gewoon hoogleraar te Olomouc en tevens buitengewoon hoogleraar te Lublin. Hij bouwde de neerlandistiek in Olomouc en Bratislava in de jaren 1990–1994 opnieuw op en stond o.a. aan de wieg van het Tsjecho-Slowaakse platform voor Neerlandici (1994) en de vereniging voor Centraal-Europese neerlandici *Comenius* (1995). Voor zijn verdiensten werd hij in 2012 benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau. Zijn belangrijkste onderzoeksterrein is de receptie van Nederlandstalige literatuur in vertaling in Centraal-Europa. Correspondentieadressen: Katedra nederlandistiky FF UP, Křížkovského 10, 771 80 Olomouc, Tsjechië; e-mail wilken.engelbrecht@upol.cz; Katedra Literatury i Języka Niderlandzkiego IFA KUL, Al. Racławickie 14, 20–950 Lublin, Polen; e-mail wilken.engelbrecht@kul.pl

* Dit artikel werd mede mogelijk gemaakt door het project *Recepte nizozemské a vlámské literatury v českém překladu, 1848–1948* (FPVČ 2016/02) van de Faculteit Geesteswetenschappen van de Univerzita Palackého te Olomouc, en het door de organisatie voor Nederlands Wetenschappelijk Onderzoek gefinancierde verblijf bij het Huygens-Instituut van de KNAW in 2018 (project nr. 300-1-0025).

1. DE CASUS

Tot het einde van de Tweede Wereldoorlog was het Tsjechisch de enige Slavische taal met een substantieel aantal literaire vertalingen vanuit het Nederlands. Er zijn tussen 1845 en 1948 ruim 310 vertalingen gemaakt. Dit is weliswaar aanzienlijk minder dan er Tsjechische vertalingen zijn gemaakt uit Scandinavische talen – voor dezelfde periode ruim driemaal zoveel² – maar wel weer meer dan vanuit het Nederlands in alle andere Slavische talen bij elkaar voor dezelfde periode, althans voor zover dusver bekend (Engelbrecht 2017, 141–142). Voor de hierna besproken casus is van belang dat er in Tsjechië³ al sinds midden 19^e eeuw een consensus bestaat dat vertalingen van ‘hogere literatuur’ en ‘klassieken’ uitsluitend rechtstreeks uit de brontaal worden gemaakt. Deze consensus is er rond 1855 gekomen als gevolg van interne discussies van schrijvers en vertalers verzameld rond het tijdschrift *Lumír*, waarin regelmatig literaire vertalingen werden gepubliceerd. Voor minder gesproken talen als het Nederlands was dit echter een probleem, omdat er vaak geen vertalers met grondige kennis van het Nederlands voorhanden waren. Dit leidde er bijvoorbeeld toe dat er pas in de 20^e eeuw Tsjechische vertalingen van *De Leeuw van Vlaenderen* van Conscience verschenen, hoewel veel van zijn werk al in de 19e eeuw was vertaald (Engelbrecht 2016a). De eerste Tsjechische vertaler uit de periode voor 1945 van wie met zekerheid bekend is dat zij Nederlands kende, was Lída Faltová (1890–1944). Zij begon met haar vertaalcarrière in 1925 en werd allengs dé specialiste voor Nederlands. Voor de Eerste Wereldoorlog vertaalden de gymnasiumleraren Václav Petrů (1841–1906) en Gustav Žďarský (1867–1925), de priesters Gustav Láska (1848–1921) en Alois Koudelka (1861–1942)⁴, een ze-

² Een goed beeld van de onderlinge verhoudingen wordt gegeven door de tentoonstellingscatalogus en tevens eerste Tsjechische bibliografie voor zowel vertalingen uit het Nederlands als uit de Scandinavische talen *Bibliografie česko-skandinávsko-nizozemská* (Kosterka 1932). De auteur hiervan, Ladislav Kosterka (1902–1967) was een zoon van de destijds zeer bekende literair vertaler uit Scandinavische talen en Nederlands Hugo Kosterka (1867–1956). Na 1949 was overigens de verhouding om politieke redenen omgekeerd.

³ Het huidige Tsjechië behoort in Centraal-Europa tot de weinige landen waarvan de grenzen stabiel zijn. De grenzen zijn, met uitzondering van enkele minieme grenscorrecties en de periode van de Duitse bezetting (1939–1945, Sudetenland resp. Protectoraat Bohemen en Moravië), al sinds 1742 dezelfde. Van 1158 tot 1918 was het huidige Tsjechië het Koninkrijk Bohemen; in de periode 1918–1938 en 1945–1993 was het gebied als de ‘Länder’ resp. (na 1949 provincies) Bohemen, Moravië en Silezië deel van Tsjechoslowakije; sinds 1993 is Tsjechië een aparte republiek. Om praktische redenen wordt hierna over ‘Tsjechië’ gesproken.

⁴ Uit enkele stukken van Alois Koudelka die bewaard zijn gebleven in het Literatuurmuseum

kere V. Kuneš en de symbolistische dichter Arnošt Procházka (1869–1925) regelmatig uit het Nederlands. De eerste literair georiënteerde reeks waarin verschillende vertalingen uit het Nederlands werden opgenomen, was de serie *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů* [De duizend beste novellen van duizend wereldauteurs], uitgegeven door het huis Vilímek te Praag.

2. UITGEVERIJ VILÍMEK

Uitgeverij J.R. Vilímek bestond van 1884 tot 1949. Zij werd opgericht door Josef Richard Vilímek sr. (1835–1911), afkomstig uit een molenaarsfamilie in Vamberk. Vilímek studeerde bij het Ständisches Polytechnische Landesinstitut, de voorloper van de latere Deutsche Technische Hochschule Prag. Hij richtte in 1858 het politiek-satirische tijdschrift *Humoristické listy* [Humoristische Bladen] op. Zijn zoon Josef Richard Vilímek jr. (1860–1938) nam in 1885 de leiding van de uitgeverij over en vormde haar om tot het modernste Tsjechische uitgevershuis van zijn tijd. Zo was zijn uitgeverij de eerste in Tsjechië die (in 1891) de toen moderne rotatiepers begon te gebruiken. Samen met de uitgevershuizen Jan Otto en František Topič behoorde Vilímek vlak voor de Eerste Wereldoorlog tot de toonaangevende Tsjechischtalige uitgeverijen. In het destijds politiek én op basis van taal tamelijk verdeelde land⁵ waren alle drie genoemde uitgeverijen politiek neutraal – destijds eerder een uitzondering (Engelbrecht 2016b, 79–80). Van de drie huizen was Vilímek het sterkst georiënteerd op moderne literatuur en wereldliteratuur.

Vilímek zocht zijn medewerkers uit in overeenstemming met de uitgesproken westerse oriëntatie van zijn uitgeverij. Zo werd zijn belangrijkste illustrator uit het interbellum Zdeněk Burian (1905–1981), door tijdgenoten bekritiseerd wegens een te Amerikaanse, ‘on-Tsjechische’ stijl en veel van zijn editors hadden een duidelijke voorkeur voor Franse, Britse en Amerikaanse literatuur. Eén van die medewerkers was František Sekanina (1875–1958), zelf literair vertaler van Franse poëzie, gespecialiseerd in de *poètes maudits*.

in Den Haag (fonds H.6131 B.2) blijkt overigens dat Koudelka ook redelijk Nederlands kende. Hij vertaalde dus waarschijnlijk inderdaad rechtstreeks.

⁵ Tsjechische politicologen en historici spreken in dit verband tegenwoordig van *sloupová politická kultura* [politieke zuilencultuur], een moderne equivalent van het Nederlandse begrip ‘verzuiling’ dat echter niet echt van toepassing is voor de Tsjechische situatie. Vroeger sprak men van *táborová politická kultura* [cultuur van politieke kampen]. Als de genoemde uitgeverijen al een politieke signatuur hadden, kan deze het beste omschreven worden als conservatief-liberaal.

Sekanina was tussen 1911 en 1916 hoofdredacteur van de reeks *1000 nejkrásnějšich novell 1000 světových spisovatelů* [De 1000 beste novelles van 1000 wereldauteurs].

Právě počala vycházeti nová knižní sbírka pod názvem:

1000

nejkrásnějšich novell
1000 světových spisovatelů.

Podává prof. FR. SEKANINA.
Dobře to vědno sbírka vědomá, jako silně odlehčí každému závažnému světu, jak se má státi jakousi sbírkou světové modernity a krásy v řadě objemných a vlnně upravených svazků přines.

výběv povídkové literatury
všech národů a zemí. Dobře to povídka a rozvíjí myšlenku, ale i životní, světoznámé literatury, ale i životní omdlel a výrazně. Dobře to povídkové odlehčí světu, rozvíjí i starší, ale i francouzské, dánské a norské. Také, anglické, polské, italské a španělské; zejména celý literární svět a jeho, ale i světový výběr od Chváry, Perraulta a Jasparda až k Tolstému a Kunderě. — Každý knižní svazek bude dopraven stručně sice, ale vřelými.

biografie autorů
sbírka po stránce historické i jiné významnosti a působení bude v naší sbírce

1000 novell
sbírka sbírka

1000 autorů
bude to i

1000 biografii
sbírka sbírka — Každý knižní svazek v této sbírce bude dopraven stručně sice, ale vřelými. Každý knižní svazek bude dopraven stručně sice, ale vřelými.

Každý svazek vkusně upravený, tištěný jasnými typy na pevném bezdravném papíře, čítající až 100 stran, bude za pouhých 60 hal.

Právě vydán I. svazek přibližně: Hilbert E. (Čechy) Právník pro moč mléka. (Rusko) János v jezeře. Jacobson I. P. (Dánsko) Paul Fimovak. Maasbroek M. (Belgie) Větrné aviatika. Modest (Francie) Lailam. Richpin (Francie) Maly vrak.

Použité objemy I. svazek nebo poslati na oběhku, jak tomu je svazek v díle sdělových, prodává se

I. svazek vyjmečně za polovinu t. j. místo za 60 hal. jen za 30 hal. poslati o 10 hal. více.

Masi oděratel celi sbírky rozloženy budou

Žtyř velké knihovny v ceně K 2000 úplně zdarma.

Přidržte příjmu a I. svazek, jak si vyřídíte každým kuponem prodává, jak nyní

každé rádné knihkupectví.

nakladatelství J. B. R. WILKINA
v Praze, Hlavní ul. 11, Státní ve Vídni 1, Schottentorg 1.

Příloha 20 k a 10 k na pošt. oběhku, byta se poslati první svazek sbírky 1000 nejkrásnějšich novell, 1000 světových spisovatelů.

Úplně adresa:

Abd. 1: Advertentie voor de nieuwe serie in *Národní listy*, 21 mei 1911

Deze reeks wordt tot op heden beschouwd als een van de beste series van rond de eeuwwisseling en is tegenwoordig een collectors-item. Hij was op intekening: tweemaal per maand kreeg de abonnent een boekje van precies 100 pagina's met gemiddeld 5 tot 6 novelles. Elke novelle werd voorafgegaan door een beknopte biografie van één pagina met informatie over de auteur en diens belangrijkste werken. De vertaler werd meestal vermeld aan het einde van de vertaalde tekst. Volgens de door Vilímek zelf aangekondigde regels moesten de opgenomen werkjes tot de wereldliteratuur behoren, waarbij het de bedoeling was om vooral een overzicht van de contemporaine literatuur te presenteren.⁶

3. 1000 NEJKRÁSŇĚŠÍCH NOVELL

Alle afleveringen van de serie zijn zonder datum. Dankzij de systematische aankondigingen van uitgeverij Vilímek kunnen afzonderlijke afleveringen echter vrij precies worden gedateerd. De eerste aflevering werd op 2 juni 1911 in alle door Vilímek gepubliceerde tijdschriften en kranten aangekondigd – *Humoristické listy*, *Národní politika* [Nationale Politiek], *Národní listy* [Nationale Bladen], *Moravská orlice* [De Moravische Adelaar]. Nieuwe afleveringen werden eveneens aangekondigd, omdat buiten de abonnementen ook losse verkoop was voorzien. Bovendien publiceerde de uitgeverij na elke tiende aflevering, te beginnen met nummer 20 in april 1912, een compleet overzicht van al uitge-

⁶ Dit werd in verschillende berichtjes gedurende de maanden maart-juni 1911 meegedeeld, vooral in kranten die door Vilímek zelf werden uitgegeven als *Humoristické listy* en *Národní listy*. Op de afbeelding de inteken-advertentie uit *Národní listy* no. 139 (21 mei 1911), 7.

geven nummers.⁷ Begin 1915, toen er al zo'n 60 afleveringen waren gepubliceerd, begon Vilímek, kennelijk op verzoek van belangstellende kopers, met de herdruk van oudere afleveringen in grotere setjes van 5 tot 15 boekjes tegelijkertijd. De prijs was aantrekkelijk – tijdens het bestaan van de serie kostte een losse aflevering 60 heller, een bandje met vijf afleveringen kostte 3 kroon en een bandje met 15 items 10 kroon.

Hoewel de serie zeer succesvol was, stopte zij in 1916 plotseling. Na aflevering 102 kwam er niets meer uit, hoewel de advertentie voor dit nummer van 4 augustus 1916 (afb. 2) trots vermeldde dat nu met 500 auteurs uit 48 literaturen de helft van de geplande serie was uitgegeven. Er kwam nooit een verklaring voor de stopzetting⁸. In de vakliteratuur worden meestal problemen met papierdistributie als gevolg van de oorlog als oorzaak genoemd. Hierover later meer.

The advertisement is a rectangular box with a decorative border. At the top, it says '1000 NEJKRÁSNEJŠÍCH NOVELL SVĚTOVÝCH SPISOVATELŮ 1000'. Below this, there are two columns of text: 'Posleďte vojáčkům' on the left and 'Posleďte vojáčkům' on the right. In the center, it reads 'Přinesla již 102 svazky vybrané četby' and '500 autorů 48 různých literatur'. At the bottom, it says 'nejobširnější naše dějiny světové literatury' and 'NAKLADATELSTVÍ JOS. R. VILÍMKA V PRAZE II, SPÁLENÁ ULICE 13.'

Abd. 2: Advertentie voor de 102e aflevering, 4 augustus 1916 (*Humoristické listy*)

4. NEDERLANDSE EN VLAAMSE SCHRIJVERS IN DE SERIE

In totaal zijn er in de reeks acht Nederlandstalige werkjes in Tsjechische vertaling opgenomen. Met uitzondering van Pieter van der Meer de Walcheren kunnen alle schrijvers van de opgenomen novelles tot de moderne auteurs van hun tijd worden gerekend: Louis Couperus, Frederik van Eeden, Willem van Nouhuys en Job Steynen uit Nederland, Cyriel Buysse, Stijn Streuvels en Herman Teirlinck uit Vlaanderen. Een interessant fenomeen is dat van de opgenomen Franstalige Vlaamse schrijvers – onder wie de latere

⁷ Het laatste overzicht kwam op 14 januari 1916 uit na publicatie van nr. 90. Tussen de aankondiging van nr. 98 op 2 juni 1916 en die van nr. 101 op 14 juli 1916 ontbreken aankondigingen voor de afleveringen 99 en 100. In de aankondiging van nr. 101 staat een overzicht van de nummers 75–100.

⁸ Op 6 oktober 1916 kondigde Vilímek de de hervatting aan van de wegens oorlogsomstandigheden in 1914 gestopte serie *Vilímková knihovna*. Het eerste deel daarvan kwam een week later uit. De opzet van deze serie leek, blijkens een op 20 oktober 1916 gepubliceerde planning van de eerste jaargang, op die van *1000 nejkrásnějších novell*, met dit verschil dat er in deze serie gehele romans en geen kleinere novelles werden gepubliceerd. Overigens waren er 499 novelles uitgekomen.

Nobelprijswinnaar Maurice Maeterlinck, Charles de Coster en Georges Eekhoud – zowel de novelle *Le coq rouge* van de laatstgenoemde als *L'Oeilèt rouge* van Hubert Krains volgens de imprint ‘uit het Vlaams’ vertaald zijn.

5. ENKELE PRAKTISCHE PROBLEMEN

Zoals hierboven vermeld was het sinds medio 19e eeuw in Tsjechië usance om ‘klassieken’ rechtstreeks uit de brontaal te vertalen. Uitzonderingen werden alleen gemaakt voor Aziatische talen en *low brow* literatuur. Zoals elders is aangetoond (Engelbrecht 2013), werden bijvoorbeeld de sociale novelles van Hendrik Conscience, waarvan er zo’n 25 in het Tsjechisch zijn vertaald, duidelijk tot de *low brow* gerekend. Veel van deze verhalen zijn dan ook vanuit het Duits of Frans vertaald, wat overigens meestal netjes is aangegeven. Hoewel er nog geen in Nederlands gespecialiseerde vertalers waren, waren er rond de eeuwwisseling wel relatief veel Tsjechische vertalers actief die regelmatig uit het Nederlands vertaalden. De meesten van hen hadden echter niet de voor Vilímek belangrijke neutrale signatuur. Enkelen, zoals Alois Koudelka, waren overtuigd katholieke vertalers, anderen waren verbonden met de anarchistische en socialistische bewegingen en niet bereid om met een ‘aartskapitalist’ als Vilímek samen te werken. De vertaler die met Vilímek had samengewerkt en ook makkelijk deze werkjes had kunnen (en willen) vertalen, was de gymnasiumrector Václav Petř. Maar hij was in 1906 overleden, nog voordat de serie was begonnen. Zo bleef er nog maar één persoon over die ondanks zijn eigen anarchistische sympathieën wél met Vilímek samenwerkte en rechtstreeks uit het Nederlands vertaalde, de symbolist Arnošt Procházka, hoofdredacteur van *Moderní revue*. Bovendien werkte de mede-oprichter van dit tijdschrift, Hugo Kosterka, destijds de toonaangevende vertaler uit Scandinavische talen en iemand die eveneens – passief – Nederlands kende, ook met Vilímek samen.

De in de vakliteratuur vermelde reden voor het stoppen van de serie, problemen met papierdistributie wegens oorlogsomstandigheden (Zach 2008, 1343), klinkt logisch maar kan niet kloppen. Verschillende andere series, zoals bijvoorbeeld de *Vilímková knihovna* [Vilímeks Bibliotheek], waarin o.a. de Tsjechische vertaling *Osud* (1895) van Couperus’ roman *Noodlot* was uitgekomen, werden in de periode 1916–1918 namelijk voortgezet, vaak met

dikkere banden.⁹ Een andere logische reden zou kunnen zijn dat de serie veel vertalingen van Franse, Russische, Britse en andere ‘vijandelijke literatuur’ bood. In 1914 hadden de Oostenrijkse autoriteiten in navolging van Rijksduitsland een scherpe censuur ingevoerd die bekend staat als *Kriegsabsolutismus*. Maar deze betrof vooral de pers (Schwendiger 2011, 55–67). Ook werd ‘te actieve propaganda’ van literaire ‘vijandelijke cultuur’ ingeperkt. Maar, in tegenstelling tot de situatie tijdens de Nazi-bezetting in de Tweede Wereldoorlog, was er geen sprake van enige officiële *ban* van Franse, Britse of Russische schrijvers, hoewel er een speciaal ‘Literarisches Bureau’ bij de persdienst van het *Ministerium für Äußeres* bestond (Rottensteiner 1967)¹⁰. Evenmin was er sprake van actieve ingrepen van de censuur in vertaalde literaire teksten van buitenlandse origine.¹¹ In de reeds genoemde herstarte *Vilímková knihovna* kwamen behalve Poolse, Duitse en vooral Tsjechische schrijvers, ook Franse, Engelse en Russische – dus ‘vijandelijke’ – auteurs uit. De delen waren aanzienlijk duurder dan die van *1000 nejkrásnějších novell*, dus gebrek aan koopkracht bij potentiële lezers kan evenmin de reden geweest zijn om de serie te stoppen. Er moet dus iets anders aan de hand zijn geweest.

6. WELKE BRONTAAL?

Er zijn enkele kleine indicaties dat de teksten *niet* uit het Nederlands of ‘Vlaams’ zijn vertaald, in tegenstelling tot wat stevast bij alle nouvelles is meegedeeld. Een exemplarisch geval is het verhaal *Een ziertje* van Louis Couperus. Deze kleine naturalistische vertelling was voor het eerst in 1890 in het Nederlands gepubliceerd in de 54^e aflevering van *De Gids*. Het verhaal maakte indruk en werd vrijwel ogenblikkelijk in verschillende talen, inclusief het Frans vertaald. De in *Revue des revues* verschenen Franse vertaling *Une petite âme* is een voorbeeldig stuk werk uit 1894 van Georges

⁹ Alleen eind 1917 verontschuldigde Vilímek zich in advertenties dat de uitgeverij wegens oorlogsomstandigheden niet in staat was om de gebruikelijke voorgedrukte omslagen voor de uitgegeven series te leveren. De uitgeverij beloofde om dit in vreedstijd alsnog te doen.

¹⁰ Daarnaast was er bij het Kriegsarchiv in Wenen een speciale *Literarische Gruppe* werkzaam die vooral als doel had om de eigen bevolking voor de oorlog warm te maken. Tot deze groep behoorden bekende schrijvers als Stefan Zweig, Franz Werfel, Egon Erwin Kisch en Robert Musil.

¹¹ Hierbij moet worden aangetekend dat er in de literaire feuilletons die in door Vilímek uitgegeven kranten als *Národní listy* en *Národní politika* verschenen, wél regelmatig sporen van censuur in de vorm van witte plekken in de teksten zichtbaar zijn.

Khnopff (1860–1927), jongere broer van de bekende Belgische symbolistische schilder Fernand (1858–1921). De eerste Tsjechische vertaling *Dušička* kwam in 1896 in *Lumír* uit¹², van de hand van V. Kuneš, een verder onbekende vertaler die stelt een geautoriseerde vertaling te hebben gemaakt. Als deze vermelding al klopt, is in elk geval het handboek van Van Vliet (1987) met deze autorisatie (en overigens ook met de vertaling) niet bekend.

Václav Kuneš (1871–na 1905) was een postbeambte in de nu Praagse wijk Královské vinohrady, destijds een aparte gemeente. Het is onduidelijk waar en hoe hij Nederlands had geleerd, maar uit zijn correspondentie met Virginie Loveling uit de jaren 1895 en 1896, bewaard in de Universiteitsbibliotheek van Gent, blijkt dat hij goed Nederlands kende. In *Moravská orlice* kwam in 1902 een anonieme vertaling *Ubohá dušička* [Armzalig zieltje] als feuilleton uit. En tenslotte is er de vertaling *Dětská dušička* [Een kinderzieltje] in *1000 nejkrásnějších novell* getekend door J. Mužik, een alias van de dichter en literair vertaler uit o.a. het Frans, Augustin Eugen Mužik (1859–1925). Deze derde vertaling is ontegenzeggelijk qua woordgebruik de meest ‘literaire’ van de drie. Opmerkelijk in deze laatste vertaling is dat de naam van de protagonist, het jongetje *Kareltje*, weergegeven wordt als *Charlot*. Beide andere vertalingen kozen de gebruikelijke Tsjechische versie *Karlik* of *Karlíček*, wat een precieze weergave van het Nederlandse *Kareltje* is. Soortgelijke Frans aandoende vertaalfenomenen kunnen ook worden opgemerkt in andere vertalingen uit het Nederlands in *1000 nejkrásnějších novell*. Met twee uitzonderingen – de vertaling van Nouhuys’ *Egidius en de vreemdeling* door Arnošt Procházka en de anonieme vertaling van Van Eedens *Het krabbetje en de gerechtigheid* (Frederik van Eeden) en de vertaling van *Egidius en de vreemdeling*, feitelijk ook van de hand van Procházka – zijn trouwens alle vertalingen gemaakt door mensen die bekend stonden als vertalers uit het Frans. De bekendste van hen was wellicht Gabriela Kafková (1889–1941), de zuster van de beroemde schrijver Franz Kafka, die de vertaling maakte van Teirlincks *Lied van Peer Lobbe*.

Tijdens een zoektocht naar het Nederlandse origineel van de Tsjechische vertaling *Pouta* van een novelle van Pieter van der Meer de Walcheren stootte ik op de Franse serie *Les Mille Nouvelles Nouvelles*, dus *De 1000 nieuwe nouvelles*. Twee zaken vielen direct op: ten eerste was de keus van Nederlandstalige schrijvers precies dezelfde als in de Tsjechische reeks – met uitzondering van beide door Procházka vertaalde stukken van Van Eeden en Van Nouhuys (zie tabel 1).

¹² *Lumír* 24 (1896), nr. 16: 186–189.

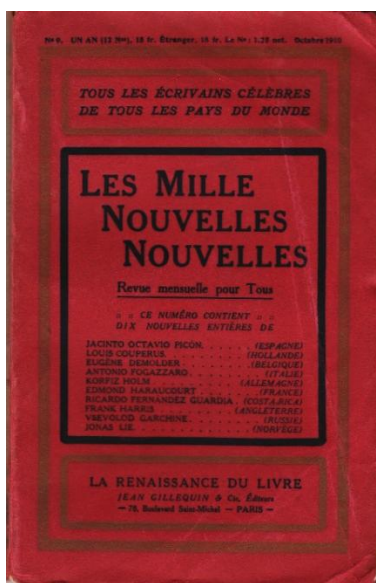
Tabel 1

<i>Schrijver, werk</i>	<i>1000 nejkrásnějších novell</i>	<i>Les Mille Nouvelles Nouvelles</i>
Cyriel Buysse, <i>Paard in Uit Vlaanderen</i> (1899) ¹³	<i>Kůň</i> , nr. 16, vert. N.N. (febr. 1912)	<i>Le Cheval</i> , N.N. (=Cyriel Buysse), nr. 11 (dec. 1910)
Louis Couperus, <i>Een zieltje in De Gids</i> 54 (1890)	<i>Dětská dušička</i> , vert. J. Mužik, nr. 25 (juni 1912)	<i>Une petite âme</i> , N.N. (=Georges Khnopff), nr. 9 (okt. 1910)
Frederik van Eeden, <i>Het krab- betje en de gerechtigheid in De Nieuwe Gids</i> 2 (1887)	<i>Malý krab a spravedlnost</i> , vert. Arnošt Procházka, nr. 16 (febr. 1912)	–
Pieter van der Meer, <i>Banden in Het Geheime</i> (1906)	<i>Pouta</i> , vert. Štěpan Pojman, nr. 48 (april 1913)	<i>Le Lien</i> , Pieter van der Meer, nr. 3 (april 1910)
Willem van Nouhuys, <i>Egidius en de vreemdeling in De Gids</i> 60 (1896)	<i>Egidius a cizinec</i> , vert. Arnošt Procházka, nr. 32 (okt. 1912)	—
Job Steynen, <i>De loods in Ver- bijsterden</i> (1906)	<i>Lodivoda</i> , vert. M. Štichová, nr. 62 (jan. 1914)	<i>Le Pilote</i> , Pieter van der Meer, nr. 7 (aug. 1910)
Stijn Streuvels, <i>De dooden- dans in Tweemaandelijksch Tijdschrift</i> 7 (1901)	<i>Koloběh smrti</i> , vert. Jan Hol- man, nr. 20 (april 1912)	<i>La Ronde de la Mort</i> , Pieter van der Meer, nr. 6 (juli 1910)
Herman Teirlinck, <i>Het lied van Peer Lobbe in De Boomgaard</i> 1 (1910)	<i>Píseň o Peer Lobbeovi</i> , vert. Gabriela Kafková, nr. 57 (okt. 1913)	<i>La Chanson de Peer Lobbe</i> , André De Ridder, nr. 19 (aug. 1911)

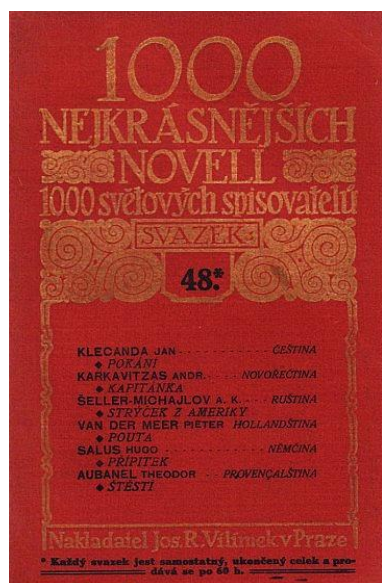
Ten tweede heeft uitgeverij Vilímek kennelijk zowel de layout, het formaat en het abonnementsstelsel, als ook grote delen van de inhoud (bijv. de biografische inleidingen) gekopieerd van het Franse voorbeeld. Ook de omslagen waren sterk gelijkend: de Franse met alleen zwarte letters op rode achtergrond, de Tsjechische met gouden en zwarte letters op een gelijkgekleurde rode achtergrond (afb. 3 en 4). De inleidingen gaven dezelfde infor-

¹³ De Franse tekst was hier het origineel van het verhaal, oorspronkelijk verschenen in *Le Réveil* (1895). Buysse maakte later zelf een Nederlandse vertaling (Daems 2000, 114, noot 24).

matie, alleen was de Tsjechische soms aangevuld met gegevens over Tsjechische vertalingen en vooral buitengewoon zorgvuldig omgewerkt – zoals een student die huiswerk van een collega overschrijft en dat niet wil laten merken.

Afb. 3. *Les Mille Nouvelles Nouvelles* nr. 9.

Afb. 4. *1000 nejkrásnějších novell* nr. 48.

Er zijn waren natuurlijk wel enkele verschillen: Vilímek liet de overgenomen novelles naar het Tsjechisch vertalen en hij had een andere frequentie. Bovendien bestond ongeveer tien tot twintig procent van de serie bij Vilímek uit werk van Tsjechische en Slowaakse auteurs, waarvoor uiteraard geen vertaling nodig was. Waar de Fransen maandelijks een boekje met 10 novelles afleverden, hield Vilímek een tweewekelijkse frequentie met 4 tot 6 werkjes per keer aan. Soms hadden zijn bandjes maar 3 werkjes, andere zelfs 7 – als het bladzijdenaantal maar precies 100 pagina's was.

7. WAAROM EN WIE?

De Franse serie werd vanaf februari 1910 gepubliceerd door Jean Gillequin onder de imprint *La Renaissance du Livre*. In Brussel bestond er een filiaal met dezelfde naam. De reeks was geen lange levensduur beschooren: na de 25^e aflevering, in februari 1912, was het afgelopen. De meeste

vertalingen uit het Nederlands in het Frans waren gemaakt door Pieter van der Meer de Walcheren, de Franse tekst van Buysse *Paard* was van Buysse zelf (Daems 2000)¹⁴.

Het lijkt erop dat Sekanina tegen de tweede helft van 1912, toen duidelijk werd dat de Fransen echt met hun serie waren gestopt, afwachtte hoeveel andere vertalingen hij nog kon krijgen¹⁵. Hij had van begin af aan de reeks aangevuld met modern Tsjechisch en uit het Pools, Russisch en Slowaaks vertaald werk, waardoor hij wat speling had. Nu waren er ook al eerder gepubliceerde vertalingen hernomen – wat eigenlijk tegen de in 1911 geproclameerde programmering van de reeks inging. Dat was het geval met beide vermelde vertalingen van Procházka – *Malý krab a spravedlnost* van Van Eeden dat al in 1905 was uitgekomen en *Egidius a cizinec* van Van Nouhuys in 1902, beide in Procházka's eigen tijdschrift *Moderní revue*. Procházka en Sekanina kenden elkaar goed, zodat de veronderstelling voor de hand ligt dat Procházka zijn vriend op deze wijze een beetje uit de brand hielp¹⁶. Maar

¹⁴ Ook voor het plotselinge einde van de Franse serie is nimmer een goede verklaring gegeven. Uit mijn recente onderzoek in het Letterenhuis te Antwerpen (2018) blijkt echter dat de vertaalde Nederlandstalige schrijvers nimmer royalties uitbetaald kregen van La Renaissance du Livre. Lode Baekelmans kwam er in april 1911 achter dat zijn werk vertaald was en haalde per brief verhaal bij Pieter van der Meer de Walcheren die de Franse vertalingen had gemaakt. Baekelmans wees hem erop dat België, anders dan Nederland, wél bij de Conventie van Bern uit 1886 was aangesloten en dat hij als Vlaamse (Belgische) auteur dus recht had op royalties. Van der Meer de Walcheren verdedigde zich eerst dat ook hij geen royalties had gekregen, beweerde na correspondentie met La Renaissance du Livre over de ingediende klacht dat het werk van Baekelmans net als dat van Streuvels en Teirlinck (twee andere benadeelde auteurs) in Nederland was uitgegeven en daarom dus níet onder de Conventie van Bern viel. Baekelmans dreigde met stappen via de Vereniging voor Vlaamse Letteren. Er is uiteindelijk kennelijk niets uitbetaald en besloten om de serie maar te stoppen (fondsen B 1333 B, P-R XII en M 3803 B van het Letterenarchief).

¹⁵ De Franse serie is zo goed als compleet aanwezig in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience te Antwerpen. Bij vergelijking van de titels zoals deze zijn vermeld in de aankondigingen van 14 januari 1916 (lijst van de nrs. 1–90) en 14 juli 1916 (lijst van de nrs. 75–101) blijken er 107 van de 250 Franse vertalingen overgenomen te zijn, ofwel iets minder dan de helft.

¹⁶ Dit is een conclusie *ex negativo*. Verschillende schrijvers gaven eind jaren '30 aan Antonius J. van Huffel voor diens bibliografie *Nederlandsche schrijvers in vertaling* (1939) hun vertalingen op. De vertalingen in genoemde serie voor Couperus, van Eeden, van der Meer en van Nouhuys ontbreken in dit overzicht. Geen van hen leefde destijds nog, zodat niet met zekerheid te stellen valt dat zij echt niets van deze Tsjechische vertaling afwisten. Couperus en Van Eeden waren in elk geval beiden wél van andere Tsjechische vertalingen die geautoriseerd waren op de hoogte en deze zijn bij Van Huffel vermeld. Ik ben niet nagegaan in hoeverre dit ook voor vertalingen uit andere talen geldt, maar gezien het uitgebreide programma van *Moderní revue* zullen er ook voor andere talen wel vertalingen zijn 'gerecycled'. Gezien de keuze en titels van andere, niet uit *Les Mille Nouvelles Nouvelles* overgenomen vertalingen zou het niet verbazen als er ook hier vaak sprake is van overname uit andere Franse series.

toen bleek dat ook dit niet hielp, werd kennelijk het besluit genomen om de serie dan maar met de stille trom na de 500e novelle te stoppen. Overigens wist géén van de Nederlandstalige auteurs dat zijn werk ook in het Tsjechisch vertaald was¹⁷.

8. CONCLUSIE

Procházka stond in direct contact met de avant-garde groep *Les XX* in Brussel. Via Hladík en Kamper waren er eveneens contacten met de *Tachtigers* in Nederland. Sekanina had goede contacten met Parijse literaten. Vermoedelijk maakte één van beiden (of zelfs beiden) in Brussel of Parijs kennis met de serie *Les Mille Nouvelles Nouvelles* en overtuigden ze vervolgens Vilímek om met een soortgelijke serie te beginnen. Vanwege de Tsjechische literaire *usance* dat literair werk rechtstreeks vertaald moest worden en vermoedelijk ook vanwege het copyright – Oostenrijk had de Conventie van Bern over copyright uit 1886 niet getekend, maar België en Frankrijk behoorden juist tot de initiatiefnemers – moest Vilímek verhullen dat ongeveer een vijfde van de nouvelles via het Frans was vertaald. De verhullingsstrategie is uitstekend geslaagd – tot voor kort had niemand ook maar enige notie van de uitgehaalde truc. Toen *Les Mille Nouvelles Nouvelles* in 1912 plotse-ling stopte, had Sekanina evenwel een levensgroot probleem aangezien een groot deel van zijn materiaal feitelijk van de Franse serie afhing. Ergens rond eind 1912 moet hij hebben beslist om gewoon na de 500^e novelle te stoppen. De oorlogsomstandigheden moeten in dit geval tamelijk welkom zijn geweest, al blijft het merkwaardig dat Vilímek deze niet als een goed excuus heeft benut.¹⁸

Vanwege de massale opheffing van private uitgeverijen in de jaren 1948–1949 bevindt een enorme hoeveelheid uitgeversarchieven zich in het *Památník národního písemnictví* (PNP), het Tsjechische letterkundig archief in Praag. De toestand van dezearchieven is zeer wisselend. Van sommige –

¹⁷ Hiervoor is geen sluitend bewijs te geven. Het is wel buitengewoon opvallend dat er noch in de gecontroleerde fondsen in het PNP, noch ook in dearchieven in het Literatuurmuseum in Den Haag en het Letterenhuis in Antwerpen enig spoor van contacten met Vilímek te vinden is, terwijl ook uit de 19^e eeuw correspondentie tussen de Lage Landen en Tsjechië vrij regelmatig sporen heeft nagelaten in genoemdearchieven.

¹⁸ Zach (2008, 1343) stelt wel dat de voortijdige beëindiging van de serie vooral werd verklaard door gebrek aan papier en de verbreking van literaire contacten tijdens de Eerste Wereldoorlog, maar uitgeverij Vilímek zelf zweeg hierover.

bijvoorbeeld het privé-archief van Sekanina – zijn slechts een paar stukken over¹⁹, andere, zoals de archieven van Melantrich en Družstevní práce zijn tamelijk compleet en goed gecatalogiseerd. De archieven van Vilímek, met 425 grote dozen verreweg een van de allergrootste literaire archieven, zijn helaas nog niet gecatalogiseerd. Deze papierberg volledig doorspitten, zal nogal wat tijd kosten, maar wellicht herbergen deze archieven het antwoord op de precieze verhouding tussen *1000 nejkrásnějších novell* en *Les Mille Nouvelles Nouvelles*. Verschillende vragen staan nog open: hoe werden abonnees ingelicht en tevreden gesteld? Kregen zij automatisch een abonnement op de hervatte reeks *Vilímková knihovna* aangeboden? Wist men bij *La Renaissance du Livre* überhaupt dat Vilímek een *remake* had gemaakt van hun serie?

Hier kan worden besloten met de vaststelling dat een van de belangrijkste Tsjechische literaire reeksen van begin 20^e eeuw tenminste voor een groot deel mogelijk was gemaakt door zorgvuldig gecamoufleerde vertalingen uit een tussentaal, het Frans. Bovendien waren de vertaalde schrijvers er kennelijk niet van op de hoogte gesteld dat delen van hun werk in vertaling waren overgenomen – dat zijn direct twee ‘uitgeversdoodzonden’ tegelijk. Dit doet overigens niets af aan de verdienste dat mede dankzij deze serie destijds contemporaine Nederlandstalige literatuur aan het Tsjechische literair geïnteresseerde lezerspubliek werd gepresenteerd. Juist omdat zo veel lezers attent werd gemaakt op het bestaan van deze literatuur werd de periode van het interbellum een van de topperiodes voor literaire Tsjechische vertalingen uit het Nederlands.

REFERENTIES

- Cornis-Pope, Marcel & John Neubauer. 2004. *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctions and Disjunctions in the 19th and 20th Centuries Volume II*. Amsterdam & Philadelphia: Johan Benjamins.
- Daems, Luc. 2000. ‘Vlaamse en Nederlandse novellen in vroege Franse vertaling van Pieter van der Meer de Walcheren inzonderheid Streuvels’ *Doodendans of La Ronde de la Mort*.’ *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde* 110 (1): 107–158.
- Engelbrecht, Wilken. 2013. ‘A Moravian Picture of Dutch Literature.’ In Jitka Zehnalová, Ondřej Molnár & Michal Kubánek (eds.). *Tradition and Trends in Trans-Language Communication. Proceedings of the International Conference Translation and Interpreting Forum Olomouc 2012* (Olomouc Modern Language Series 2), 215–228. Olomouc: Palacký University.

¹⁹ Zo is bijvoorbeeld de complete correspondentie van Sekanina met Franse collega’s verdwenen.

- Engelbrecht, Wilken. 2016a. 'De *Leeuw van Vlaenderen* in het Tsjechisch. Waarom zo laat en waarom driemaal?' *Internationale Neerlandistiek* 54, 3: 169–188. DOI: 10.5117/IN 2016.3.ENGE.
- Engelbrecht, Wilken. 2016b. 'Het ontstaan van de idee 'Nederlandstalige literatuur' in Tsjechië'. *Werkwinkel. Journal for Low Countries and South African Studies* 11, 1: 73–94.
- Engelbrecht, Wilken. 2017. 'Persoonlijke contacten in de vooroorlogse receptie van Nederlandstalige literatuur in Tsjechische vertaling.' *Neerlandica Wratislaviensia* 27: 141–154.
- Engelbrecht, Wilken, & Zuzana Vaidová. 2016. "'De grootste hedendaagse auteur in Europa bekend...'" Louis Couperus in Tsjechië'. *Arabesken. Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap* 24, 48: 4–14.
- Huffel, Albert J. van, 1939. *Nederlandsche schrijvers in vertaling (van Marcellus Emants tot Jan Eekhout). Proeve van een bibliographie*. Leiden: E.J. Brill.
- Kosterka, Ladislav. 1932. *Bibliografie česko-skandinávsko-nizozemská. (Seznam českých překladů z dánštiny, islandštiny, norštiny, švédštiny, holandštiny a vlámsštiny)*. Praha: Nákladem obce pražské.
- Rottensteiner, Franz. 1967. *Das Literarische Bureau: Pressepolitik, Organisation und Wirksamkeit*. Diss. Wien.
- Schwendiger, Christian. 2011. *Kriegspropaganda in der Habsburgermonarchie zur Zeit des Ersten Weltkriegs*. Wien: Diplomica Verlag.
- Urban, Otto, & Luboš Merhaut (1995). *Moderní revue 1894–1925*. Praha: Torst.
- Vliet, Hendricus T.M. van. 1987. *Louis Couperus en L.J. Veen: bloemlezing uit hun correspondentie*. Utrecht & Antwerpen: Veen.
- Zach, Aleš. 1996. *Stopami pražských nakladatelských domů: procházka mizející paměti českých kulturních dějin*. Praha: Thyrus.
- Zach, Aleš. 2008. 'Jos. R. Vilímek.' In Luboš Merhaut (ed.). *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 4 S-Ž, II U-Ž, dodatky A-Ř*, 1339–1350. Praha: Academia.

GERAADPLEEGD ARCHIEFMATERIAAL

- PNP – Fond Arnošt Procházka
 PNP – Fond František Sekanina
 Letterenhuis Antwerpen – Fonds Lode Baekelmans, map B 1333 B
 Letterenhuis Antwerpen – Fonds Pieter van der Meer de Walcheren, map M 3803 B
 Letterenhuis Antwerpen – Vereniging voor Vlaamsche Letterkundigen
 Literatuurmuseum Den Haag – Fonds Bureau voor Auteursrecht van de Vereeniging voor Letterkundigen, map H.6131 B2
 Universiteitsbibliotheek Gent – Fonds Virginie Loveling, Hs. 3426, D 107, 108, 117.

AFBEELDINGEN

- Afbeeldingen 1 en 2 zijn overgenomen uit de aangegeven kranten.
 Afbeeldingen 3 en 4 betreffen de kaften van exemplaren in het bezit van de auteur.

CIEKAWY PRZYPADK „PLAGIATU TŁUMACZENIA”:
 SERIA 1000 NEJKRÁSNĚJŠÍCH NOVELL 1000 SVĚTOVÝCH SPISOVATELŮ

Streszczenie

Między 1911 a 1915 r. wydawca J.R. Vilímek wprowadził do swojej serii dla czeskich czytelników pt. *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů* [„Tysiąc najlepszych nowel tysiąca autorów świata”] dzieła kilku holenderskich i flamandzkich autorów. Najlepszymi przykłada-

mi są Herman Teirlinck czy też Stijn Streuvels. Każdy tom serii zawierał pisarzy z różnych obszarów, a każda nowela była poprzedzona krótką biografią autora. Wśród tłumaczy znajdują się słynne nazwiska, takie jak Arnošt Procházka czy też Gabriele Kafková (siostra Franza Kafki). Większość niderlandzkich nowel została jednak opublikowana już wcześniej, w latach 1910–1913, we francuskiej serii zatytułowanej *Les mille nouvelles nouvelles*. Okazuje się, że nie tylko koncepcja, ale układ graficzny, a często także teksty wprowadzające zostały dosłownie przejęte z francuskiej serii. W rzeczywistości wydawca dopuścił się pewnego rodzaju plagiatu, zwłaszcza jeśli zauważymy, że w Czechach od drugiej połowy XIX wieku dobrą praktyką było tłumaczenie bezpośrednio z języka źródłowego.

Przełożyła Beata Popławska

Słowa kluczowe: *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů*; tłumaczenie czeskie; literatura niderlandzka; literatura flamandzka; plagiat; Vilímek.

A REMARKABLE CASE OF ‘TRANSLATION PLAGIARISM’:
THE SERIES *1000 NEJKRÁSNĚJŠÍCH NOVELL 1000 SVĚTOVÝCH SPISOVATELŮ*

S u m m a r y

Between 1911 and 1915, publisher J.R. Vilímek introduced in his series *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů* [The 1000 best novellas of 1000 world authors] to Czech readers the work of several Dutch and Flemish authors – the best examples being Herman Teirlinck and Stijn Streuvels. Each collection of the series contained writers from different areas, each novella being accompanied by a short biography of the author. Among the translators we find famous names like Arnošt Procházka or Gabriele Kafková (sister of Franz Kafka). However, most Dutch short stories had already been published before, between 1910 and 1913, in the French series *Les mille nouvelles nouvelles*. Not only the concept but also the layout and often also Czech introductory texts are literally translated from French. In fact, the publisher committed a kind of plagiarism, especially if we consider that since the second half of the 19th century it had been good practice to translate directly from the source language.

Key words: *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů*; Czech translation; Dutch literature; Flemish literature; plagiarism; Vilímek.